

Alina Filinowicz
Uniwersytet w Białymstoku

NAZWY TERENOWE ŚWIADECTWEM ISTNIENIA
SPOŁECZNOŚCI ŻYDOWSKIEJ.
NA PRZYKŁADZIE MIKROTOPONIMII
POWIATU SOKÓLSKIEGO

Powiat sokólski znajduje się w środkowej części obecnego województwa podlaskiego przy granicy z Białorusią. Ze względu na swoje położenie ma charakter typowo pograniczny. Od najdawniejszych czasów był to teren zetknięcia się z jednej strony ludności bałtyckiej i słowiańskiej, z drugiej zaś – Słowian wschodnich i zachodnich¹. W XIII–XV wieku obszar dzisiejszej Sokólszczyzny pokrywała rozległa Puszcza Grodzieńska, położona w granicach Wielkiego Księstwa Litewskiego, wchodziła w skład dóbr królewskich i administracyjnie należała do powiatu grodzieńskiego w województwie trockim. Kolonizowano ją zakładając osady przede wszystkim wzdłuż rzek wpadających do Niemna (ośrodkiem kolonizacji było Grodno). Drogi, które powstały w puszczy dla utrzymania komunikacji między Koroną a Litwą, były elementem wyznaczającym nowe kierunki i zasięgi osadnictwa. Na przełomie XV/XVI wieku wytyczono tzw. Wielką Drogę Królewską, biegła ona z Grodna, przecinała rzeki: Łosośnię, Sokołdę i Czarną, dalej do Kny-szyna, Tykocina i Krakowa. W kierunku zachodnim osadnictwo z Grodna posuwało się wzdłuż tej drogi, oraz wzdłuż rzeki Łosośny².

¹ Zagadnienie kolonizacji Białostoczczyzny szczegółowo omówił w licznych pracach Jerzy Wiśniewski: *Rozwój osadnictwa na pograniczu polsko-rusko-litewskim od końca XIV do połowy XVII wieku*, [w:] ABS, t. I, Białystok 1964, s. 115-135; tenże: *Zarys dziejów osadnictwa wiejskiego we wschodniej części województwa białostockiego do połowy XVII w.*, [w:] Науковы зборник, Беласток 1964, s. 3-38; tenże: *Osadnictwo wschodniej Białostoczczyzny, geneza, rozwój oraz zróżnicowanie i przemiany etniczne*, [w:] ABS, t. XI, Wrocław 1977, s. 7-80.

² Szerzej o kolonizacji powiatu sokólskiego zob. m.in. L. Postołowicz, *Zarys dziejów Sokółki i okolic do 1807 roku*, Sokółka 2008; W. Bujnowski, *Powiat sokólski. Jego przeszłość i stan obecny*, Warszawa 1939.

W wielu pracach, przyjmuje się, że Żydzi w Sokółce osiedlili się dopiero w drugiej połowie XVII wieku, na mocy przywileju, podpisanego w Grodnie przez króla Augusta II w dniu 29 grudnia 1698 roku. Jednak treść przywileju przekonuje, że był on tylko potwierdzeniem znacznie wcześniej nadanych praw zasiedziały już w miasteczku Żydom, we fragmencie dokumentu czytamy: „Żydów w Leśnictwie Sokolskim i Miasteczku Sokółce mieszkających w Powiecie Grodzieńskim, Iż onym z dawnych czasów w tym miasteczku mieszkającym y Domy Swoie mającym y Handle z dawna prowadzącym”³.

Przywilej został nadany na wniosek urzędników leśnictwa sokólskiego. Powodem wystąpienia o nadanie praw Żydom mieszkającym Sokółce i okolicach były zapewne częste spory. Przywilej gwarantował Żydom prawo na budowę m.in. bożnic, szkół, cmentarzy, łaźni rytualnych. Żydzi sokółscy dostali pozwolenie na prowadzenie wolnego handlu wszelkimi towarami i prowadzenie szynków. Mogli kupować place na domostwa oraz wykupić plac przeznaczony na budowę szkoły. Dostali również pozwolenie na korzystanie z drzewa znajdującego się w Puszczy Sokólskiej⁴.

W końcu XVII wieku Sokólszczyzna znajdowała się w granicach Wielkiego Księstwa Litewskiego, w którym już w roku 1388 Wielki Książę Witold nadał Żydom prawo osiedlania się, między innymi na terenie *powiatu grodzieńskiego*. Przywilej Witolda był aktem bardzo zbliżonym do przywileju nadanego Żydom przez Kazimierza Wielkiego w roku 1334. Już w czasach króla Zygmunta I, 5 stycznia 1507 roku, w Mielniku Żydzi uzyskali potwierdzenie przywileju Księcia Witolda, natomiast 1 marca 1514 roku w Wilnie rozszerzono przywilej o prawo zajmowania się handlem i rzemiosłem. Można więc przypuszczać, że skoro Sokółka uzyskała prawo targu między 1586 a 1589 rokiem, to miejscowe rzemiosło jak i wymiana towarowo-pieniężna były już rozwinięte, zapewne znaczną rolę w tym rozwoju odegrali Żydzi. Osadnictwu żydowskiemu sprzyjało i położenie geograficzne miasteczka, tędy przecież przebiegała Wielka Droga Królewska – szlak handlowy prowadzący z Grodna przez Tykocin do Krakowa. Także nadanie praw miejskich Sokółce w 1609 roku sprawiło, że liczniej osiedlali się tu Żydzi.

Sokólska gmina żydowska od początku swego istnienia podlegała kahałowi okręgowemu w Grodnie. Z informacji źródłowych wiadomo, że w roku 1765 mieszkało w Sokółce i okolicy 522 Żydów. Prawie sto lat później, w roku 1857 na 3416 mieszkańców 1457 osób było wyznania mojżeszowego. Z powyższych danych wynika, że nastąpił niemal trzykrotny wzrost lud-

³ Tekst przywileju dostępny jest w Archiwum Państwowym w Białymstoku, Kamera Wójcicko-Ekonomiczna, 2997a, k. 70,71.

⁴ L. Postołowicz, *Zarys dziejów Sokółki i okolic do 1807 roku*, Sokółka 2008, s. 16.

ności żydowskiej. W 1897 roku liczba ta wzrosła do 2848, co stanowiło 37,5% ogółu mieszkańców. W 1928 roku zarejestrowano 3081 Starozakonnych (47%), w roku 1936 – 3232 osoby (49 % ogółu mieszkańców). Liczebność Żydów w Sokółce gwałtownie zwiększyła się po 17 września 1939 r. – do 7 tys., było to związane z wielkim napływem ludności żydowskiej z terenów generalnej guberni⁵.

Od początku osadnictwa żydowskiego na Sokólszczyźnie do wieku XIX ludność żydowska zamieszkiwała także tereny wiejskie, później skupiła się wyłącznie w osadach typu miejskiego – w Sokółce, Krynkach, Dąbrowie, Janowie, Nowym Dworze, Korycinie, Kuźnicy, Sidrze, Suchowoli. Wiązało się to głównie z charakterem wykonywanych przez tutejszych Żydów zajęć, zajmowali się przede wszystkim rzemiosłem, handlem i karczmarstwem.

Kolonizacja społeczności żydowskiej w Rosji carskiej, w tym i na wschodnich terenach Polski, związana była z tzw. „Ustawą o Żydach” z roku 1835⁶. W drugiej połowie XIX wieku rząd rosyjski poczynił szereg kroków zmierzających do osiedlenia Żydów na roli, wydał w tym celu kilka ustaw i aktów prawnych oraz przystąpił do wyznaczenia gruntów państwowych pod żydowskie kolonie rolnicze. Po nieudanych próbach kolonizacji Żydów w guberniach południowych⁷, uwaga sfer rządowych została zwrócona na gubernie zachodnie, m.in. na gubernię grodzieńską. Z różnych majątków tej guberni w roku 1847 wyznaczono ogółem 150 działek rolniczych, tzw. „uczastków // ucząstków”. Właściwa jednak kolonizacja w guberni grodzieńskiej rozpoczęła się od roku 1849. Wówczas na obszarze byłego klucza odelskiego, w powiecie sokólskim założono trzy kolonie: Izaaka (nazywana też Izakowem), licząca 26 gospodarstw, Palestyna – 6 gospodarstw, Chanaan – 10 gospodarstw.

Tematyce rozwoju osadnictwa żydowskiego na wsi poświęcona została praca dyplomowa inżyniera rolnictwa – Salomona Salita, zatytułowana *Kolonja Izaaka. Wieś powiatu sokólskiego*, wydana w Warszawie w 1934 r. Monografia ta stanowi cenne i rzetelne źródło wiedzy o żydowskiej kolonii rolniczej założonej w połowie XIX wieku na wschodnich terenach Polski. Z monografii tej dowiadujemy się, że w Kolonii Izaaka w 1849 roku osie-

⁵ Na podstawie L. Postołowicz, *Zarys dziejów Sokółki i okolic do 1807 roku*, Sokółka 2008 oraz T. Gajdzis, *Sokólskie barwy. Folklor grup narodowościowych. Sokółka – moje rodzinne miasto*, Sokółka 2005, s. 178-233.

⁶ Problematykę osadnictwa żydowskiego w Imperium Rosyjskim szczegółowo omówił M. Rutkowski w artykule *Zamieszkanie, instytucje, oraz nauka Hebrajczyków jako mające wpływ na judaizm czynniki, opisane w obowiązującej w Cesarstwie Rosyjskim „Ustawie o Żydach” z 13/25 kwietnia 1835 roku*, [w:] *Żydzi wschodniej Polski*, Seria V: *W kręgu judaizmu*, red. J. Ławski, Iwona E. Rusek, Białystok 2017, s. 315-335.

⁷ Więcej na temat kolonizacji guberni południowych w Rosji carskiej zobacz: Y. Petrovsky-Shtern, *Sztetl. Rozkwit i upadek żydowskich miasteczek na Kresach Wschodnich*, Kraków 2014.

dlono 26 rodzin żydowskich pochodzących z pośród mieszkańców miasta Odelska⁸. Otrzymali oni w nadziale 26 udziałów po 15 dziesięcin każdy, czyli ogółem 390 dziesięcin ziemi uprawnej. Grunty były jednak złego gatunku, wymagały znacznego nawożenia i dobrej uprawy. Ponadto w kolonii z powodu wysokiego położenia dawał się dotkliwie odczuć brak wody pitnej (wodę koloniści zmuszeni byli dowozić z oddalonego o 1,5 km Odelska), brakowało też pastwisk i łąk kośnych. Wszystko to negatywnie wpłynęło na stan kultury rolnej i poziom życia społecznego pierwszych mieszkańców. Wkrótce z powodu nędzy 12 rodzin opuściło kolonię⁹, ziemię ich tymczasowo użytkowali pozostali koloniści, część gruntów oddawano włościanom na części. Po roku 1860 stan gospodarstw w kolonii uległ polepszeniu, szczególnie pod względem zaopatrzenia w inwentarz żywy. Koloniści nie oddawali więcej ziemi na części, prowadzili gospodarkę samodzielnie, wynajmowali nawet w razie potrzeby robotników do pomocy. W roku 1864 w Kolonii Izaaka było 15 gospodarstw, w których mieszkało 196 osób¹⁰.

Wobec znacznego powiększenia się rodzin i osiągniętych postępów w gospodarce, koloniści żydowscy ubiegali się o przyznanie im dodatkowo 12 „udziałów” ziemi, opuszczonych wcześniej przez tyleż rodzin żydowskich. Z pośród 12 działek władze przyznały im jedynie 7 ¹/₂ udziałów, na pozostałych osiedlono 8 rodzin chrześcijańskich (6 katolickich i 2 prawosławne). W końcu lat 60. i początku 70. XIX w. powołano państwowe Komisje Lustracyjne, których zadaniem było wyznaczenie na własność ziemi włościanom i kolonistom żydowskim osiedlonym na gruntach państwowych. Miały one poza tym określić wysokość rocznych należności wykupowych przypadających z każdego gospodarstwa i dokładnie wytyczyć granice udziałów.

We wspomnianej książce S. Salita, podano dokładny imienny wykaz gospodarzy-właścicieli żydowskich i chrześcijańskich zamieszkujących kolonię Izaaka w roku 1869 wraz ze wskazaniem sumy rocznych należności wykupowych za ziemię. Odnotowano tam takie nazwiska jak: *Abram Eksztejn, Socher Eksztejn, Zelig Knyszewski, Lejzor Eksztejn, Josel Biały, Dawid Asz, Owsiej Goldszmidt, Abram Grudzki, Wolf Kryński, Abel Tarłowski, Szmuel Treszczański, Hilel Epsztejn, Icko Suchenicki, Lejzor Lew, Icko Tryszczański*. Nazwiska gospodarzy chrześcijan brzmią następująco: *Jan Skwarowski, Michał Woronowicz, Karol Górski, Maciej Kilczewski, Jan Uściłko, Kazimierz Szymborski, Piotr Popławski, Wawrzyniec Zontak*.

⁸ Odelsk – miejscowość położona po białoruskiej stronie granicy, przed rokiem 1944 Odelsk był w granicach Polski.

⁹ Prawdopodobnie w tym samym czasie została opuszczona kolonia Chanańska. W pracy S. Salita nie ma informacji o losach kolonii.

¹⁰ S. Salit, *Kolonja Izaaka. Wieś powiatu sokólskiego*, Warszawa 1934, s. 56-57.

Pod koniec XIX wieku i w pierwszym dziesięcioleciu XX wieku nastąpiła silna emigracja Żydów do Ameryki. We wspomnianej pracy Salomona Salita czytamy: „Prawie każdy kolonista z Izakowa posiada krewnych w Ameryce...”¹¹, i dalej także: „Gospodarstwo Nr 15 o wielkości 1 uczątką, posiadał Owsiej Goldszmidt. Miał on sześciu synów, z których czterech (Szloma, Nochemje, Josel, Chackiel) wyemigrowało do Ameryki”¹². Kilku kolonistów wyjechało do Palestyny¹³. Jednocześnie następuje dynamiczny rozwój przemysłu włókienniczego w Białymstoku, który przyciąga Żydów do pracy w mieście. Rodzinne kolonie żydowskie zaczęły się wyludniać.

Spis ludności z 1921 roku podaje, że Kolonię Izaaka zamieszkiwało 217 osób, w tym 142 Żydów i 75 chrześcijan. Dziesięć lat później w kolonii było 139 Żydów i 78 włościan. Porównując powyższe liczby z danymi z roku 1864, a wówczas w Izakowie mieszkało 196 Starozakonnych, obserwujemy widoczny spadek liczebności ludności żydowskiej. Zaznaczyła się także przewaga płci żeńskiej nad męską (o ponad 19%)¹⁴.

Po I wojnie światowej żydowskim osiedlom rolniczym przychodzi z doraźną pomocą w postaci bezzwrotnych subwencji, niskoprocentowanych pożyczek i stałej pomocy instruktorskiej towarzystwa żydowskie. Opiekę nad koloniami roztaczać zaczynają Krajowy Komitet Żydowski oraz Towarzystwo Szerzenia Pracy Zawodowej i Rolnej wśród Żydów (dawniej O.R.T.¹⁵). Stan gospodarczy kolonii i poziom życia społecznego mieszkańców Izakowa uległ poprawie. Koloniści wykazywali się zaradnością i przedsiębiorczością, w gospodarstwach był widoczny postęp techniczny.

Potwierdzeniem tego stanu rzeczy są słowa Waleriana Bujnowskiego, autora monografii poświęconej powiatowi sokólskiemu z roku 1939, w jednym z rozdziałów pracy czytamy: „Po pierwszej wojnie światowej ... pod względem zamożności i kultury rolnej koloniści żydowscy przewyższają włościan, a to dzięki stałej opiece towarzystw żydowskich, uprzemysłowieniu gospodarstw i zajęciom ubocznym, z których na pierwszym miejscu stoi handel”¹⁶.

Kilka zdań o relacjach kolonistów żydowskich z sąsiadami włościanami, posłużę się cytatem z książki Salomona Salita: „...Dla biednego czło-

¹¹ S. Salit, *Kolonja Izaaka...*, s. 57.

¹² S. Salit, *Kolonja Izaaka...*, s. 63.

¹³ S. Salit, *Kolonja Izaaka...*, s. 69.

¹⁴ S. Salit, *Kolonja Izaaka...*, s. 58-59.

¹⁵ „O.R.T.” – to skrót z rosyjskiej nazwy „Obszczestwo Rasprostranienija Truda”. Organizacja ta powstała w latach 80. XIX wieku w Rosji. Celem jej było rozpowszechnienie wśród ludności żydowskiej rzemiosła oraz pracy rolnej. Po I wojnie światowej organizacja odnowiła swą działalność w Polsce, centrala znajdowała się w Warszawie.

¹⁶ W. Bujnowski, *Powiat sokólski. Jego przeszłość i stan obecny*, Warszawa 1939, s. 66. (Maszynopis pracy).

wieka zawsze znajdą kawałek chleba i kilka groszy. W razie nagłej potrzeby zawsze przychodzą chętnie sąsiadowi z pomocą, niezależnie od tego, czy to jest Żyd, czy Chrześcijanin. Dzięki temu zyskali sobie wielką sympatię wśród sąsiadów chrześcijan, którzy bardzo często zwracają się do nich po radę lub pomoc...¹⁷.

Okres II wojny światowej. W 1941 roku na ziemię sokólską wkraczają wojska niemieckie. Żydom z Izakowa pozwolono początkowo zostać w kolonii, zostali oni objęci zakazami i restrykcjami. W listopadzie 1942 r. osadę spalono, a jej mieszkańców wywieziono *najpierw do obozu przejściowego w miejscowości Kiełbasin koło Grodna, później transportem kolejowym do Trebłinki*¹⁸.

Dziś obszar, który zajmowała Kolonia Izaaka, znajduje się po białoruskiej stronie granicy, a dokładniej, w miejscu tym przebiega białoruski pas graniczny. Z informacji ustnych uzyskanych od mieszkańców wsi Minkowce i Zubrzyca Mała, gm. Szudziałowo, dowiedziałam się, że po dawnej kolonii pozostała brukowana droga, fragmenty zabudowań i zdziczałe sady owocowe¹⁹.

Żydów w powiecie sokólskim nie ma od lat, jednak pamięć po nich pozostała w postaci nazw terenowych²⁰. Oto przykłady kilkunastu z nich, funkcjonujących obecnie jako nazwy pól, łąk, pastwisk, lasów, pagórków, nieużytków, cmentarzy, bądź innych obiektów niezamieszkałych tego typu. Materiał onimiczny wyekscerpowano z pracy doktorskiej²¹ autorki niniejsz-

¹⁷ S. Salit, *Kolonja Izaaka...*, s. 101.

¹⁸ K. Bondaryk, *Zarys dziejów Sokółki w latach 1918–1947*, Sokółka 1988, s. 36 oraz T. Gajdzis, *Sokólskie barwy. Folklor grup narodowościowych. Sokółka – moje rodzinne miasto*, Sokółka 2005, s. 210.

¹⁹ Wspomnienia mieszkańców Sokółki o społeczności żydowskiej dostępne są na stronie internetowej: <https://isokolka.eu/sokolka/16686-wspomnienie-o-kolonii-izaaka-foto>; <https://nasza.sokolka.wordpress.com/artykuly/sokolscy-zydzy/sokolscy-zydzy-plen/>; ostatnia data dostępu: 05.06.2017.

²⁰ W praktyce onomastycznej za nazwę terenową (mikrotoponim) przyjmuje się wszystkie nazwy własne obiektów niezamieszkałych. Przy czym nie jest istotna wielkość i charakter społeczny obiektu, a jedynie ujęty onomastycznie związek nazwy z obiektem i jego forma. Nazwy terenowe mają zasięg funkcyjnego użycia (obiegu) ograniczony najczęściej do wiejskich mikrowspólnot komunikacyjnych, w których są tworzone i pokoleniowo przekazywane lub uzupełniane, definicja według H. Górniewicz, *Nazwy terenowe i ich podział wewnętrzny*, [w:] *Geografia nazewnictwa*. Materiały z VII Konferencji Komisji Onomastyki Słowiańskiej przy Międzynarodowym Komitecie Słowistów i II posiedzenia Komisji Onomastycznej Komitetu Językoznawstwa PAN Mogilany, 23-25 IX 1980 r., pod red. K. Rymuta, Wrocław 1983, s. 7-17 oraz R. Mrózek, *Nazwy terenowe*, [w:] *Polskie nazwy własne. Encyklopedia*, pod red. E. Rzetelskiej-Feleszko, Warszawa-Kraków 1998, s. 231-232.

²¹ A. Filinowicz, *Mikrotoponimia dawnego powiatu sokólskiego*, Białystok 2012.

szego artykułu oraz ze *Słownika nazw terenowych północno-wschodniej Polski*²².

KOLONIA IZAKA, gw. *Kol'ońa Iz'aka*, dziś nazwa pola we wsi Minkowce, gm. Szudziałowo, obiekt ma formę boczną – *Na Żyd'oŭskum*. Minkowce położone są w odległości około 2 km od dawnej osady żydowskiej. Mikrotoponim ten zaznaczony jest na mapie turystycznej *Puszcza Knyszyńska*²³.

ŻYDAŮ ŁUH, gw. *Žydaŭ Łux*, gen. *Žydavaha Ł'uha*, loc. *Žydamum Ł'uži*: 1) pastwisko we wsi Starowlany, gm. Kuźnica; 2) łąka, we wsi Zubrzyca Wielka, gm. Szudziałowo. Na Sokólszczyźnie terminem *luh* określa się zazwyczaj nisko położone podmokłe łąki i pastwiska lub w ogóle łąkę oraz zbiornik wodny porośły trzciną i krzakami²⁴, por. apelatyw brus. *лыз* w znaczeniu 'podmokła łąka kośna; błotniste miejsce porośnięte krzewami; niewielkie zagłębienie z wodą czasem latem wysychające'²⁵ oraz pol. *łęg* 'podmokłe łąki, najczęściej w dolinie rzeki, porośnięte czasem krzewami'.

ŻYDOŮSKI ŁUH, gw. *Žyd'oŭsk'i Łux*, gen. *Žyd'oŭskaho Łuha*, pastwisko we wsi Czerownka, gm. Suchowola.

ŻYDAWA HARA, gw. *Žydava Har'a*, gen. *-vaj -r'y*, loc. *-vuj -r'ě*: 1) wzgórze, ws Igryty, gm. Sokółka; 2) gen. *-vaj -r'y*, loc. *-vuj -r'ŷe*, wzgórze, ws Jurowlany, gm. Krynki; 3) wzgórze, ws Łapicze, gm. Krynki; 4) wzgórze i las, ws Starowlany, gm. Kuźnica. Na badanym terenie apelatyw *har'a* = brus. *zapá* odnosi się do każdego wzniesienia, określa każdą wypukłość terenową, nawet niewielką. Termin *har'a* (góra) ma także przenośne znaczenie, oznacza często 'nieurodzajną część pola, położoną na jakimś wzniesieniu, pole nienadające się do uprawy lub w ogóle pole na wyższym miejscu'²⁶.

ŻYDAWA HORKA, gw. *Žydava H'ŭorka*, gen. *Žydamaj Har'y*, loc. *Žydamuj H'orcy*, wzgórze, ws Gliniszcz Wielkie, gm. Sok.

²² N. Barszczewska, J. Głuszkowska, T. Jasińska, E. Smułkowa, *Słownik nazw terenowych północno-wschodniej Polski* t. I-II, Warszawa 1992. Materiał nazewniczy do *Słownika* został zebrany z obszaru byłego woj. białostockiego w latach 1961–1970 przez zespół filologów pod kierunkiem prof. A. Obrębskiej-Jabłońskiej na zlecenie Komisji Ustalania Nazw Miejscowości i Obiektów Fizjograficznych przy Urzędzie Rady Ministrów.

²³ *Puszcza Knyszyńska. Park Krajobrazowy Puszcza Knyszyńska*. Mapa turystyczna 1: 85 000, Białystok 2005.

²⁴ Szerzej o terminologii geograficznej w gwarach Polski północno-wschodniej zob. Cz. Łapicz, *Terminologia geograficzna w ruskich gwarach Białostoczczyzny na tle wschodniostowiańskim*, Warszawa 1981, s. 75-76.

²⁵ *Тлумачальны слоўнік беларускай мовы*, Мінск 1979, t. III, s. 61.

²⁶ Cz. Łapicz, *Apelatywy geograficzne w nazwach miejscowości powiatu sokólskiego*, [w:] *Acta Universitatis Copernici, Filologia Polska X*, z. 57, Toruń 1973, s. 58-59; tenże *Terminologia geograficzna w ruskich gwarach Białostoczczyzny na tle wschodniostowiańskim*, Warszawa 1981, s. 13-15.

ŻYDOŮSKA HARA, gw. *Žyd'ouška Har'a*, gen. *-kaj -r'y*, loc. *-kuj -r'ye*, wzgórze, wś Łosiniany, gm. Krynki.

ŻYDOŮSKIJE HORY, gw. *Žyd'oušk'ije H'ory*, gen. z *Žyd'oušk'ix*, loc. *Žyd'oušk'ix* // *K'ožijè Hory*, gen. *K'ožix Hor*, loc. *Kožix H'orax*, nieużytki, mto Krynki, gm. ts.

ŻYDOŮSKA ŁUKA, gw. *Žyd'ouška Luk'a*, gen. *-kaj -k'i*, loc. *-koj -c'e*, łąka, wś Borki, gm. Szudziałowo. Apelatyw gw. *luk'a* = brus. *лукá* w znaczeniu 'ostry zakręt rzeki tworzący cypel; zatoka; łąka położona w zakolu rzeczonym'.

ŻYDOŮSKA TRYBA, gw. *Žyd'ouška Tr'yba*, gen. *-k'ej -by*, drózka leśna, wś Majewo, gm. Sidra. Termin *tryba* w znaczeniu 'prosta droga dzieląca las na jednostki gospodarcze'.

ŻYDOŮKA, gw. *Žyd'ouka*, gen. *-k'i*, loc. *-cy*, łąka, wś Szaciłówka, gm. Korycin.

ŻYDOŮSKIE, gw. *Žyd'oušk'e*, gen. *-kaho*, loc. *-kom*, pastwisko, Kolonie Zgierszczańskie, gm. Suchowola.

ŻYDOŮSKI MAHIŁKI, gw. *Žyd'oušk'i Mah'itk'è*, gen. *Žyd'oušk'ix Mah''itak*, loc. *Žyd'oušk'ix Mah''itkax*, dawny cmentarz żydowski, nieużytki, wś Sidra, gm. ts.

ŻYDOŮSZCZYNA, gw. *Žyd'ouščyna*, gen. *-ny*, loc. *-ni*: 1) łąka, wś Ozierany Małe, gm. Krynki; 2) bagno, zarośla, wś Rudaki, gm. Krynki; 3) łąka, kolonia, wś Woroniany, gm. Sokółka.

ŻYDZIENIOWSKA KRUSZNIA, gw. *Žyz'en'ouška Kr'ušňa*, gen. *-kaj -ni*, pole, wś Butrymowce, gm. Nowy Dwór. Apelatyw *krusznia* z lit. *krūsnis, krūsniš* 'kupa kamieni na polu'²⁷.

Odnotowano kilka mikrotoponimów w postaci wyrażenia przyimkowego:

ZA MAHIŁKAMI ŻYDOŮSKIMI, gw. *Za Mah''itkam'i Žyd'oušk'im'i*, gen. *Z za Mah''itkaū Žyd'oušk'ix*, pole i łąka we wsi Sidra, znajdujące się za dawnym cmentarzem żydowskim.

ZA ŻYDOŮSKIM POLAM, gw. *Za Žyd'oušk'im P'olam*, gen. *Z za Žyd'ouškaha P'ola*, pole we wsi Ostrówek, gm. Suchowola.

ŻYDAŮ ŁUH KOŁO ŁOSINEK I BRATKÓW, gw. *Žydaū Lux koło Łos'inkaū i Bratk'uoū*, gen. *Žydavaha Luh'a ad Bratk'uoū*, loc. *u Žydovum Łuži*, kolonia, pastwisko we wsi Długi Ług, gm. Korycin.

ŻYDAŮ ŁUH NA KAZINCU, gw. *Žydaū Lux na Kaž'incu*, gen. *Žydavoho Ł'uhu s Kaž'inca*, loc. *Žydavum Ł'uži na Kaž'incu*, pastwisko we wsi Długi Ług, gm. Korycin.

²⁷ Szerzej o etymologii mikrotoponimu *Żydzieniowska Krusznia* zob. M. Kondratiuk, *Elementy batyckie w toponimii i mikrotoponimii regionu białostockiego*, Wrocław 1985, s. 200.

Warto nadmienić, iż do dnia dzisiejszego w pow. sokólskim istnieje toponim, który figuruje na drogowskazach i urzędowych spisach miejscowości o nazwie *Palestyna*, gw. *Palistyna* – to niewielka kolonia wsi Bilminy w gminie Kuźnica²⁸. Dawniej żydowska kolonia rolnicza założona w tym samym czasie co Kolonia Izaaka (1849 r.) Według danych koloniści żydowscy wyprowadzili się z osady w latach 30. XX wieku. Część z nich wyemigrowała do Ameryki, inni przenieśli się do Kuźnicy i Białegostoku²⁹.

Walerian Bujnowski w monografii poświęconej powiatowi sokólskiemu w kilku zdaniach wspomina tę osadę: „Druga kolonia żydowska znajduje się we wsi Palestyna koło Klimówki, w tejże gm. Odelsk; posiada ona zaledwie 3 domy żydowskie. Gospodarstwa są w stanie zupełnego upadku; sądząc po paru ładnych, lecz zapuszczonych ogrodach owocowych, dawniej musiało być inaczej. Grunty tej kolonii są liche i piaszczyste...”³⁰.

Cechą charakterystyczną wyżej wymienionych mikrotoponimów jest ich białoruskie brzmienie fonetyczne. Powiat sokólski znajduje się na obszarze gwar wschodniosłowiańskich. Gwara, którą posługują się jeszcze najstarsi mieszkańcy powiatu, głównie części wschodniej, jest naturalnym przedłużeniem na zachód białoruskiego dialektu południowo-zachodniego (jego pogrupy grodzieńsko-baranowickiej)³¹. Postać fonetyczna zapisów nazw może zależeć od tego, w jakim stopniu zachowała się gwara białoruska, jest bardziej archaiczna, czy też w dużym stopniu spolonizowana. Brzmienie nazw może również zależeć od informatora w danej miejscowości. Na ogół informatorzy starsi podają nazwy z cechami gwar białoruskich, a młodszy często starają się podawać nazwy polonizować. Cechy gwary białoruskiej przeważają w pasie wschodnim, natomiast na zachodzie powiatu sokólskiego jest więcej wpływów polskich. Cechy językowe mikrotoponimów pokrywają się ze współczesnym zróżnicowaniem dialektalnym terenu przedstawionym w *Atlasie gwar wschodniosłowiańskich Białostoczczyzny*³².

²⁸ Postać gwarową toponimu wynotowano z pracy M. Kondratiuka, *Urzędowe i gwarowe nazwy miejscowości Białostoczczyzny*, Białystok 2011, s. 227.

²⁹ S. Salit, *Kolonja Izaaka...*, s. 16, 51.

³⁰ W. Bujnowski, *Powiat sokólski. Jego przeszłość i stan obecny*, Warszawa 1939, s. 67.

³¹ Porównaj prace: A. Крывіцкі, *Дыялекталогія беларускай мовы*, Мінск 2003, s. 176; E. Мяцельская, Э. Блінава, *Беларуская дыялекталогія. Практыкум*, Мінск 1991, s. 193-194 oraz N. Barszczewska, M. Jankowiak, *Dialektologia białoruska*, Instytut Slawistyki PAN, Warszawa 2012, s. 134-135; 144-156.

³² Na podstawie cechy fonetycznych, morfologicznych i leksykalnych przedstawionych w *Atlasie gwar wschodniosłowiańskich Białostoczczyzny*, t. I pod red. S. Glinki, A. Obrębskiej-Jabłońskiej, J. Siatkowskiego, Wrocław 1980; t. II-III, pod red. S. Glinki, Wrocław 1989, 1993; t. V-X (leksyka), pod red. I. Maryniakowej, Warszawa 1995-2009.

Bibliografia

- *Atlas gwar wschodniostowiańskich Białostoczczyzny*, t. I pod red. S. Glinki, A. Obrębskiej-Jabłońskiej, J. Siatkowskiego, Wrocław 1980; t. II-III, pod red. S. Glinki, Wrocław 1989, 1993; t. V-X (leksyka), pod red. I. Maryniakowej, Warszawa 1995-2009.
- Barszczewska N., Jankowiak M., *Dialektologia białoruska*, Instytut Slawistyki PAN, Warszawa 2012.
- Bondaryk K., *Zarys dziejów Sokółki w latach 1918–1947*, Sokółka 1988.
- Bujnowski W., *Powiat sokólski. Jego przeszłość i stan obecny*, Warszawa 1939.
- Filinowicz A., *Mikrotoponimia dawnego powiatu sokólskiego*, Białystok 2012 [maszynopis pracy doktorskiej].
- Gajdzis T., *Sokólskie barwy. Folklor grup narodowościowych. Sokółka – moje rodzinne miasto*, Sokółka 2005.
- Kondratiuk, M. *Elementy bałtyckie w toponimii i mikrotoponimii regionu białostockiego*, Wrocław 1985.
- Kondratiuk M., *Urzędowe i gwarowe nazwy miejscowości Białostoczczyzny*, Białystok 2011.
- Крывіцкі А., *Дыялекталогія беларускай мовы*, Мінск 2003.
- Łapicz Cz., *Apelatywy geograficzne w nazwach miejscowości powiatu sokólskiego*, [w:] Acta Universitatis Copernici, Filologia Polska X, z. 57, Toruń 1973.
- Łapicz Cz., *Terminologia geograficzna w ruskich gwarach Białostoczczyzny na tle wschodniostowiańskim*, Warszawa 1981.
- Мяцельская Е., Блінава Э., *Беларуская дыялекталогія. Практыкум*, Мінск 1991.
- Petrovsky-Shtern Y., *Sztetl. Rozkwit i upadek żydowskich miasteczek na Kresach Wschodnich*, Kraków 2014.
- Postołowicz L., *Zarys dziejów Sokółki i okolic do 1807 roku*, Sokółka 2008.
- Rutkowski M., *Zamieszkanie, instytucje, oraz nauka Hebrajczyków jako mające wpływ na judaizm czynniki, opisane w obowiązującej w Cesarstwie Rosyjskim „Ustawie o Żydach” z 13/25 kwietnia 1835 roku*, [w:] Żydzi wschodniej Polski, Seria V: *W kręgu judaizmu*, red. J. Ławski, Iwona E. Rusek, Białystok 2017.
- Salit S., *Kolonja Izaaka. Wieś powiatu sokólskiego*, Warszawa 1934.
- *Słownik nazw terenowych północno-wschodniej Polski*, red. N. Barszczewska, J. Głuszkowska, T. Jasińska, E. Smułkowa, t. I-II, Warszawa 1992.

Alina Filinowicz

University of Białystok

**PLACE NAMES AS AN EVIDENCE OF JEWISH EXISTENCE
BASED ON THE MICROTOPYNYMY OF THE SOKÓLSKI DISTRICT**

Summary

The author of the article described the Sokólski district's microtoponymy containing the ethnonym *Jew* in the word stem. The analysis of the meaning and word formation process was also conducted. The author focused on the form *Kolonia Izaka* – nowadays it is a field in Minkowce village but between 1849 and 1942 it was a Jewish rural colony called Izaak's Colony, where 26 Jewish families from Odelsk had been settled. The still existing place names of Jewish origin are the evidence of their settlement in the Podlasie region.

Keywords: microtoponymy, Sokólski district, Jews, Salomon Salit, Izaak's Colony.